

نقش مادران در تقویت هویت مهدوی خانواده

فرزانه زیدی^۱

چکیده

تقویت هویت مهدوی در جامعه، از حیاتی‌ترین الزامات برای تحقق آرمان‌های اسلامی و زمینه‌سازی برای ظهور حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می‌باشد. خانواده، به‌عنوان اصلی‌ترین نهاد تربیتی و کانون شکل‌گیری اعتقادات و بارهای بنیادین فرد، جایگاهی بی‌بدیل در این فرآیند دارد؛ و در این میان، مادر، با توجه به ارتباط تنگاتنگ عاطفی و تربیتی‌اش با فرزند، نقشی مضاعف و حیاتی ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با روش کتابخانه‌ای و با استناد به آیات و روایات، به بررسی این موضوع پرداخته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نقش مادر در تقویت هویت مهدوی، فراتر از یک وظیفه اجتماعی و صرفاً تربیتی، یک رسالت الهی و رکنی استراتژیک در زمینه‌سازی برای ظهور محسوب می‌شود. مادران با الگو بودن در سلوک عملی، ایجاد پیوند عاطفی عمیق با امام زمان (عج)، آموزش هدفمند مؤلفه‌های مهدویت متناسب با سنین مختلف، و نهادینه کردن فرهنگ انتظار در سبک زندگی روزمره، بستری فکری و قلبی مناسب برای همراهی نسل آینده با منجی دنیا فراهم می‌آورند.

واژگان کلیدی: مادر، هویت مهدوی، خانواده، تربیت، انتظار، ظهور، الگوسازی

^۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمه الزهراء سلام الله علیها کردند غرب ۹۱۸۵۶۸۱۹۲۸۰

مقدمه

در چارچوب چشم‌انداز آخرالزمانی اسلام، مهدویت صرفاً یک باور نظری یا انتظار منفعلانه نیست، بلکه جریانی پویا، سبک زندگی فعال و هویتی محور است که جهت حرکت فرد و جامعه را به سوی عدالت و کمال هدایت می‌کند (تونه‌ای، ۱۳۹۷). این هویت در قالب باورها، ارزش‌ها، سبک زیست، و مقاومت‌های تاریخی شیعیان جلوه‌گر شده است. اما انتقال و تثبیت این هویت، مستلزم فرآیندی نسلی و خانوادگی است که ریشه در عمیق‌ترین لایه‌های فرهنگ جامعه دارد.

در این زمینه، مادران به‌عنوان «کانون اولیه تربیت روحی»، جایگاهی منحصر به فرد در شکل‌دهی به هویت مهدوی فرزندان دارند. تاریخ نشان می‌دهد که هرگاه جامعه با بحران هویتی مواجه شده، بنیان خانواده و نقش زنان در حفظ فرهنگ اصیل هدف حمله قرار گرفته‌اند. امروزه، در عصر جریان‌های فرهنگی متضاد و هجوم رسانه‌ای، تقویت هویت مهدوی در فرزندان نیازمند «سنگری مستحکم درونی» است که در دل خانواده و تحت تأثیر مهربانی، بصیرت و عمل مادران شکل می‌گیرد (سادات، ۱۳۹۲). این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و با روش کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌ها از طریق مطالعه و تحلیل منابع اولیه (قرآن، روایات، نهج‌البلاغه) و منابع ثانویه (کتاب‌ها و مقالات معتبر در حوزه مهدویت و تربیت خانوادگی) گردآوری و تحلیل شده‌اند. محور اصلی پژوهش، شناسایی و تبیین نقش‌های تربیتی، عاطفی و فرهنگی مادر در زمینه تقویت هویت مهدوی است.

۱- جایگاه مادر در تربیت دینی در منابع اسلامی

مادر نه تنها در تأمین نیازهای مادی که در تغذیه روحی و معنوی کودک مسئول است. امام صادق (ع) در این باره می‌فرمایند: "دعاء الوالد لولده كدعاء النبی لأمتة" دعای پدر و مادر برای فرزندش مانند دعای پیامبر

برای امت است. این نشان می‌دهد که دعا و توجه معنوی مادر، تأثیری شگرف در سرنوشت دینی فرزند دارد. (مرحوم آیت الله مکارم شیرازی، اخلاق اسلامی، جلد ۲، صفحه ۱۲۷)

نقش مادر به عنوان "مدرسة الحیاء" (مدرسه زندگی) است، مادر با رفتارهای دینی خود مانند رعایت حجاب خواندن نماز قرائت قرآن و ذکر خدا فضای خانه را به محیطی معنوی تبدیل میکند که کودک در آن دین را به صورت عملی و عینی می‌آموزد (حسینی شیرازی، حقوق المرأة فی الاسلام، صفحه ۱۸۰)

تفسیر آیه ۲۳۳ سوره بقره: مادران، فرزندان خویش را دو سال تمام شیر دهند، برای کسی که می‌خواهد شیر دادن را کامل کند و صاحب فرزند خوراک و پوشاک آنها را به شایستگی عهده دار است هیچکس بیش از توانش مکلف نمی‌شود، هیچ مادری به سبب طفلش زیان نبیند و نه صاحب فرزند، به سبب فرزندش، وارث نیز مانند این را بر عهده دارد اگر پدر و مادر به رضایت و مشورت هم خواستند طفل را از شیر بگیرند گناهی بر آنان نیست و اگر خواستید برای فرزندان خود دایه بگیرید، اگر فردی را که در نظر می‌گیرید به شایستگی به او حقی بدهید گناهی بر شما نیست، از خدا بترسید و بدانید که خدا بینای اعمال شما است. (طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۲ ص ۹۰) مادر باید فرزند را با احکام دینی و اخلاق اسلامی آشنا کند. نقش مادر در تربیت فرزند از دیدگاه اسلامی بسیار حیاتی است و او به عنوان نخستین الگو و مربی مسئولیت سنگینی در شکل دهی به شخصیت اخلاق و اعتقادات فرزند دارد. (شیخ حرعاملی، وسائل الشیعه، جلد ۱۵، صفحه ۱۷۵)

زن براساس هدایت تکوینی، ویژگی‌های جسمی (مانند رحم و پستان) و ویژگی‌های روانشناختی (مانند علاقه به فرزندآوری و عواطف شدید نسبت به فرزند) و هدایت تشریعی، قرآن کریم و سیره ی پیامبر اسلام و امامان، عهده دار نقش مادری بوده و جایگاه برجسته ی نقش مذکور و حقوق و تکالیف وی تبیین شده است (خانی مقدم، ۱۳۹۵، ص ۱۲۷).

* جایگاه مادر در آیات و روایات

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا حَقُّ الْوَالِدَةِ فَقَالَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لَوْ أَنَّهُ عَدَدَ رَمْلِ عَالِجٍ وَ قَطْرِ الْمَطَرِ أَيَّامَ الدُّنْيَا قَامَ بَيْنَ يَدَيْهَا مَا عَدَلَ ذَلِكَ يَوْمَ حَمَلَتْهُ فِي بَطْنِهَا.

از رسول خدا (ع) سؤال کردند حق مادر چیست؟ فرمود: هیهات: هیهات: اگر به عدد ریگ های بیابان و قطره های باران در خدمت مادر بایستید معادل یک روزی که در شکم او بوده اید نخواهد بود. (مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۲۰۳)

پیامبر اکرم - صلی الله و علیه و آله - در تبیین جایگاه مادر می فرماید: «الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ» بهشت زیر پای مادران است. (همان، ص ۱۸۰) امام صادق (ع) فرمود: مردی به حضور رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده و عرضه داشت: ای رسول خدا! به کدامیک از بستگانم نیکی کنم؟ فرمود: به مادرت. مرد پرسید: بعد از آن؟ فرمود: به مادرت. برای بار سوم پرسید: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: مادرت. در نوبت چهارم حضرت فرمود: به پدرت نیکی کن! (الکافی، کلینی، ج ۲، ص ۴۰۹) بزرگ بانوی اسلام، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام فرمود: «آن گاه که زن، در منزل به امور خانه و تربیت فرزند می پردازد، به خدا نزدیک تر است». (دستی، فرهنگ سخنان حضرت فاطمه زهراء، ح ۹۱، ص ۱۴۶)

نقش محوری مادر در تقویت هویت مهدوی

۱-۳. نقش تربیتی

در اسلام، مادر به عنوان «مدرسه اول زندگی» شناخته می شود. رفتارهای روزمره مادر—از نماز خواندن گرفته تا رعایت حجاب و ذکر خدا—فضای معنوی خانه را شکل داده و کودک دین را به صورت عینی و عملی می آموزد (حسینی شیرازی، ۱۳۸۵). امام صادق (ع) فرمودند: «دُعَاءُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ كَدُعَاءِ النَّبِيِّ لِأُمَّتِهِ» (مکارم شیرازی، ج ۲،

ص ۱۲۷). تربیت یعنی پرورش دادن چیزی از حالتی به حالت دیگر تا این که کامل و تمام شود. (راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، ص ۳۳۶) و در اصطلاح تربیت به معنای فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعدادهای درونی هر موجود و به ظهور و به فعلیت رسانیدن امکانات بالقوه درون او و آنگاه که با پسوند خانواده بیاید، بدین معناست که در این نهاد کوچک، افرادی به عنوان مربیان و کسانی در جایگاه تربیت شوندگان وجود دارند. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۵۰۷)

علاوه بر وظیفه همسری که زن به عهده دارد به عنوان مادر نیز نقش بسیار مهمی را در زمینه تربیت کودکان خود دارد، در این رابطه به ذکر چند کلام نورانی از امام علی علیه السلام می پردازیم.

حضرت در مورد تغذیه کودک با شیر مادر و نقش آن در پرورش شخصیت کودک می فرماید: هیچ شبری که به کودک داده می شود از شیر مادرش عظمت و برکتش بیشتر نیست. (وسائل الشیعه، ج ۱۵، باب ۶۸، ص ۱۷۵، ج ۲) هم چنین در مورد تأثیر شیردهی و تأثیر آن بر شخصیت و اعتقاد کودک می فرماید: آنچنان که برای ازدواج انتخاب می کنید، برای شیر دادن نیز انتخاب کنید برای شیر دادن نیز انتخاب کنید زیرا شیر دادن طبیعت را تغییر می دهد (وسائل الشیعه، ج ۲۵، ص ۱۸۸، ج ۱۶)

حضرت نیز نقش مادر را در ایجاد سجایای اخلاقی در فرزندان بسیار مهم می دانند و می فرمایند: سجایای اخلاقی دلیل پاکی وراثت و فضیلت ریشه خانوادگی است.

همچنین حضرت فرمودند: کسی که ریشه خانوادگی اش شریف است در حضور و غیاب و در هر حال دارای فضیلت و صفات پسندیده است. و نیز فرمودند: ملکات پسندیده و اخلاق خوب دلیل وراثتهای پسندیده انسان است (غررالحکم، ص ۳۷۹)

در آموزش مفاهیم مهدوی به فرزندان باید توجه داشت که کودکان همگی با فطرت الهی و روحیاتی پاک زاده می شوند و حس مذهبی به طور طبیعی در ذات آنها پدید آمد، سپس رشد یا افت می یابد. در واقع، این محیط

این دو موجب حب به خداوند و محبت نسبت به همه آن ها که خدا آنان را دوست می دارد- مثل انبیاء و اوصیاء- می شود. مخصوصاً موجب علاقه و ارتباط با محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم می شود که نزدیک ترین آن ها به ما حضرت صاحب الامر است.» (بهارانه، سید مهدی شمس الدین، ص ۵۸)

ج) نقش فرهنگی

۳- راهکارهای عملی برای مادران

در سیره معصومانه حضرت علی (علیه السلام) آداب و سنت هایی یافت می شود که از آغاز تولد فرزند تا روز هفتم به آنها عمل می کرده اند. عمل به این آداب زمینه های مساعد تربیت نسل ولایی را در فرزند به وجود می آورد. ممکن است نقش برخی از این آداب در تربیت فرزند برای ما مخفی باشد، ولی عمل به آنها تأثیر خود را بر فرزند خواهند داشت. بخشی از این ها زمینه تربیت بعدی را فراهم می کنند و برخی، علاوه بر آن، خود اثر تربیتی دارند. از مجموع این تاثیرات جزئی است که تربیت تحقق می یابد. زیرا تربیت، امری دفعی نیست، بلکه امری تدریجی است که با فراهم شدن زمینه ها، از بین رفتن عوامل مزاحم و رعایت آداب و دستورهای تربیتی و استفاده از شیوه های مناسب تحقق می یابد. برخی از آداب، از قبیل خواندن اذان و اقامه در گوش نوزاد، کام برداشتن با تربت حضرت سیدالشهداء، نامگذاری مناسب فرزند، عقیقه، تغذیه بچه با شیر مادر و... از دیگر آموزه های مربوط به این دوران است. [از منتظر و منتظرپروری، ص ۱۳۰]

خانه باید مرکز ولایت باشد؛ مرکز آموزش عملی و کاربردی دین و معارف دین، برای شناخت امام زمان (عج) و همراه او بودن خانه باید مرکز عمل به احکام و اصول دین باشد. و خانواده ای ولایی با محوریت امام زمان (عج). امام مانند پدری است که بر فرزندانش حق ولایت دارد و فرزندان باید در تمامی کارها حق او را به جا بیاورند و فرمان او را اطاعت کنند، از امام رضا (ع) روایت شده است: «امام همدم همراه و پدر مهربان است.» (مکیال المکارم، ج ۱، ص ۷۶) تمام امور زندگی باید رضایت امام زمان عج ایشان به دست بیاوریم، این روایت به دست نمی آید مگر از طریق انجام واجبات، ترک محرمات، تقوا و عمل صالح، ولایت مداری، امر به معروف و نهی از منکر،

به دست آوردن فضیلت‌های اخلاقی مانند صداقت و وفاداری و گذشت و ایثار، عدالت، خوش خلقی، خدمت به مردم، روحیه قناعت و پرهیز از اسراف و تجمل‌گرایی و... به بیان دیگر رضایت امام در رضایت خداوند است؛ زیرا ایشان حافظ دین است. در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) این چنین آمده است: «... نه‌مین آن‌ها قائم‌اند من و مهدی امت من است و او در اندام و گفتار شبیه‌ترین مردم به من می‌باشد. البته بعد از غیبتی طولانی ظاهر خواهد شد و دین خدا را آشکار خواهد کرد و با کمک الهی تأیید و حمایت به وسیله فرشتگان خداوند یاری خواهد شد. پس زمین را از عدل و داد پر کند چنان که از ستم و بیداد پر شده است.» (مکیال المکارم، ج ۱، ص ۸۹)

نتیجه

نقش مادران در تقویت هویت مهدوی خانواده، فراتر از یک وظیفهٔ اجتماعی و صرفاً تربیتی است؛ این نقش، یک رسالت الهی و رکنی استراتژیک در زمینه‌سازی برای ظهور محسوب می‌شود. مادران با الگو بودن در سلوک عملی، ایجاد پیوند عاطفی عمیق، آموزش هدفمند و نهادینه‌کردن فرهنگ انتظار، پایه‌های فکری و قلبی نسل آینده را برای درک و همراهی با منجی عالم فراهم می‌آورند. سرمایه‌گذاری بر آگاهی و توانمندسازی مادران، سرمایه‌گذاری مستقیم بر آینده‌ای مهدوی جامعه است؛ چرا که آموزش مهدوی در دامن مادر، عمیق‌ترین و مؤثرترین آموزش در طول عمر انسان خواهد بود. خانواده‌ای که مادر آن فرهنگ انتظار را زنده نگاه دارد، تبدیل به قلعه‌ای مستحکم در برابر انحرافات فرهنگی و بحران‌های اجتماعی می‌شود.

منابع

*قرآن

*نهج البلاغه، ترجمه دشتی، محمد

۱- الویری، محسن، ۱۳۹۱، گونه شناسی رویکردهای آموزه مهدویت در چهارچوب ظرفیت تمدن، نشریه: تاریخ

فرهنگ تمدن اسلامی، دور ۳، شماره ۸

۲- تونه ای، مجتبی، ۱۳۹۷، موعودنامه، چاپ ۳۷

۳- معین، محمد، ۱۳۷۹، فرهنگ فارسی، ج ۴، مدخل <ه>، نشریه: امیرکبیر، تهران

۴- نجفی، موسی، ۱۳۹۲، هویت شناسی، نشریه: آرما، تهران

۵- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۹۱، اخلاق اسلامی سبک زندگی اسلامی، ج ۲

۶- حسینی شیرازی، صادق، ۱۳۸۵، حقوق المرأة فی الاسلام، ناشر: شجره طیبه

۷- طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۶۰، تفسیر المیزان، برگرداننده: موسوی همدانی، محمدباقر، ج ۲

۸- خانی مقدم، مهیار، ۱۳۹۵، بن مایه های اعتقادی نقش مادر، زن در آموزه های وحیانی، پژوهش های اجتماعی

اسلامی، سال ۲۲، شماره ۴، پیاپی ۱۱۱

۹- نوری، حسین بن محمدتقی، ۱۴۰۸، مستدرک الوسائل ومستنبط المسائل، نشر: آل البيت عليهم السلام، چاپ

ج ۱، ۱۵

۱۰- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۹۱، الکافی، ج ۲، چاپ ۲، انتشارات: دارالثقلین

۱۱- دشتی، محمد، ۱۳۹۶، فرهنگ سخنان حضرت فاطمه الزهرا، ح ۹۱، چاپ ۲۴، ناشر: شرکت چاپ نشر بین المللی

۱۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۳۸۸، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۱، چاپ ۴، مترجم: خسروی حسینی، غلامرضا

۱۳- حر عامل، محمد بن حسن، ۱۰۳، ۱۱۰۴ ق، وسائل الشیعه، تحقیق: الحسینی الجلالی، محمد رضا، نشریه: مؤسسه آل البيت عليهم السلام الاحیاء ج ۱۵، ۲۵، باب ۶۵

۱۴- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۹۵، غرر الحکم و درر الکم، چاپ ۸، ناشر: مؤسسه فرهنگی دارالحديث

۱۵- مجلسی، محمد باقر، ۱۰۷۰ ق تا ۱۱۰۴ یا ۱۱۰۶، بحار الانوار، ناشر: دارالکتب السلامیه، ج ۳

۱۶- موسوی اصفهانی، محمد تقی، ۱۳۸۱، مکیال المکارم، ناشر: قم، کتاب جمکران

۱۷- شمس الدین، مهدی، ۱۳۸۴، بهارانه، چاپ ۲، ناشر: مؤسسه توسعه فرهنگ قرآن

۱۸- سادات، محمد علی، ۱۳۹۲، راهنمای پدران و مادران، چاپ ۲۰، ناشر، دفتر نشر فرهنگ اسلامی

۱۹- حرانی، ابن شعبه، ۱۲۹۷ ق، ۱۳۶۲، ۱۳۷۶ ش، تحف العقول، محل نشر: تهران، قم، مترجم، حسن زاده، محمد صادق

۲۰- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۸۹، حکمت نامه جوان، ناشر: مؤسسه علمی فرهنگ دارالحديث،

۲۱- غلامی، علی، معین الاسلام، مریم، سال نشر ۱۳۹۴، چاپ ۱، سال چاپ ۱۳۸۸